

de l'Institut de Sueca com a resposta a la prohibició d'un recital de Raimon. Una reacció en consonància amb un tarannà d'entendridora subversió: estratègia minuciosa i setmanes de vigilància, reacció ferma, decidida, però sempre insuficient. Els pamflets del grup s'imprimien fins aleshores amb la voluntariosa *vietnamita*, que reclamava sis hores per a mil fulls a una cara. Amb el decomís de la flamant multicopista pren forma l'*Espurna*, la substància tèrmica que promet l'esclat definitiu que resta, encara a dia d'avui, per arribar.

Tanmateix, la promesa d'aquest esclat colèric i emancipador no només assenyalava un camí, una esperança, en certa analogia amb el que va significar en el seu moment *Die Weisse Rose* dels germans Scholl, així com d'altres moviments exemplars de consciència ciutadana i resistència, més o menys pacífica, contra règims autocràtics en preservació de la dignitat humana. Expressa també aquella idea íntima del modelatge i la recerca d'una vida plena de sentit. Pamflets que perduren, negre sobre blanc, text i llenguatge, llavors que germinen, no covar mai més la por, la manca de coratge, no defallir en la fermesa ni la voluntat de ser per no deixar-se esborrar de la història.

JORDI SÁEZ PUEYO

Grup IREF, ADHOC Vallès
Societat Catalana de Filosofia
jsaez3@xtec.cat

Thomas Hobbes, *De Homine. Elementorum Philosophiæ Sectio Secunda*, edició crítica a cura de Josep Monserrat Molas, París: Vrin / Edicions de la Universitat de Barcelona, 2018, 162 pàgines. ISBN: 9788447540860.

Amb l'aval del prestigiós segell editorial *Vrin* (París), i en el marc de la col·lecció *Hobbes latinus*, dirigida per Yves Charles Zarka, l'any 2018 va aparèixer l'edició crítica de la secció segona dels *Elements de filosofia* de Thomas Hobbes, *De Homine* (1658), a cura de Josep Monserrat i Molas. De bon antuvi, cal assenyalar que ens trobem davant d'un material filosòfic esculpit i cisellat per mitjà d'un aparell crític fructífer i precís a l'ensens, que es forma com un veritable instrument d'estudi del pensament del filòsof de Malmesbury.

Més a la manera de Howard Warrender que no pas seguint els passos de Karl Schumann, Monserrat no tractarà d'embellir el text de Hobbes, bo i buscant el perfeccionament d'allò que l'autor no va poder arribar a concebre; ans tindrà per objecte presentar-nos una edició fidedigna a la ploma del filòsof anglès, tant pel que fa a l'estil com a l'expressió dels continguts originals de l'obra. Així és com, si bé la tasca d'edició comportarà esmenar-hi algunes errates o bé cercar la conciliació entre les variants tipogràfiques, es

deixarà tothora constància de les modificacions de diferent calibre que, no-gensmenys, haurà calgut introduir-hi.

I és que a l'avantsala de cada mot reproduït hi trobem una reflexió tant contextual com textual exhaustiva, tal com ho testimonien els «Criteris d'edició del *De Homine* de Thomas Hobbes» (Convivium, 2014-2015). En aquest article o *making-of* de l'edició crítica, publicat a les beceroles de la seva elaboració, Monserrat hi discuteix diferents metodologies i precedents d'edició dels textos llatins de Hobbes, alhora que considera els materials de què disposa per a la seva comesa: d'una banda, les autoritats que prendrà de referència seran les dues edicions del *De Homine*, tant la primera que fou publicada a Londres el 1658, com fonamentalment la segona edició d'Amsterdam de 1668.

Pel que fa a la segona edició, es tracta de la que és continguda a l'*Opera philosophica qua latine scripsit omnia: Ante quidem per partes, nunc autem, post cognitās omnium objectiones, conjunctim & accuratiū edita*, en què entre d'altres també hi consta el *Leviathan Latinus* (*i.e.* la traducció llatina elaborada per Hobbes). Monserrat considera que aquesta darrera versió del *De Homine* és més acurada gramaticalment i ortogràfica, alhora que queda provat que Hobbes hi pogué intervenir, tal com s'encarrega de documentar, a partir de proves basades en la correspondència amb els seus editors, així com d'algunes variacions de magnitud diversa respecte de la primera edició.

D'altra banda, també comptarà amb un manuscrit dels arxius dels comtes de Devonshire (*MS5*) que, tot i no ser de la mà de Hobbes, conté el capítol tercer íntegre, part del capítol segon i les figures que representen les demostracions geomètriques que s'hi corresponen. Així mateix, tindrà present l'edició Molesworth (Londres, 1839-45), no com a autoritat, sinó com a eina de contrast; perquè tot i que Sir William Molesworth no va tenir cura de deixar testimoni de les seves intervencions sobre l'obra, la seva fou l'edició insígnia, emprada pels estudis hobbesians durant més de dos segles. És en aquest sentit del tot pertinent la tasca de contrastar la paginació i variacions lingüístiques (àdhuc conceptuals) que hi consten, car així també esdevé una eina útil per conversar amb la literatura crítica.

Havent considerat de manera general els aspectes formals de l'edició de Monserrat, cal afegir que no li fariem justícia si no esmentéssim la discussió filosòfica subjacent a la mateixa. Aquesta, sens dubte, queda palesa a la seva introducció, on s'aboquen algunes de les reflexions que Monserrat ja havia avançat a l'article titulat «*La fractura del sistema filosòfic de Thomas Hobbes: el De Homine*» (Convivium, 2016-2017), tesi que quedarà rubricada al llibre *Hobbes i la fundació de l'Estat Modern* (Gedisa, 2018, segona edició 2020): el fet que les diferents seccions orgàniques dels *Elements de Filosofia* de Hobbes no apareguessin en l'ordre deductiu previst (*De Corpore*, 1655; *De Homine*, 1658; *De Cive*, 1642) constata una falla en el projecte de sistema filosòfic especialment en el moment de la publicació de la seva segona secció o *De Homine*.

No podem deslligar aquesta obra dels *Estudis hobbesians del segle vint* que va editar la Societat Catalana de Filosofia l'any 2000, sota la direcció de Josep Monserrat. Allí s'hi plasmen les contribucions de Bartomeu Forteza, Jordi Sales, Xavier Ibáñez, Joan Ordi, Carles Llinàs, entre d'altres. Però els camins inicials que conduiran Josep Monserrat a l'estudi de Hobbes seran, en bona mesura, producte del seu coneixement de l'obra de Leo Strauss; i és que el filòsof alemany ja hauria advertit (*cf. The political philosophy of Hobbes*, 1936) que el fet que la tercera secció o *De Cive* hagués aparegut en primer lloc (1642) denotava un problema de dimensions sistèmiques; a saber, apuntava una autonomia de la filosofia política respecte de la resta de parts orgàniques, tal com Hobbes mateix havia deixat anotat a la seva epístola dedicatòria (1641).

Aquesta qüestió serà més tard entomada per Yves Charles Zarka, un dels pensadors més influents dels estudis hobbesians i president honorari de la *Hobbes Scholars International Association*, del comitè acadèmic de la qual Monserrat és membre integrant. El filòsof francès constatarà que en la secció primera o *De Corpore* (1655) no havia quedat prou demostrat el pas de la filosofia primera a la física o la primera de les filosofies (*cf. La décision métaphysique de Hobbes. Conditions de la politique*, 1987). Així doncs, quedarà en entredit el moviment entre el cos natural i el cos polític.

D'aquesta manera, arribem al projecte d'edició crítica que Monserrat endegarà: més enllà de les reflexions tècniques i metodològiques, la lectura atenta que implica un treball d'aquesta mena reblarà de nou la constatació de la fractura del sistema filosòfic hobbesià que ja havien apuntat Strauss i Zarka; car el *De Homine* no actuarà com a connector central envers les altres seccions orgàniques i, així, no s'arribarà a acomplir l'ideal deductiu que havia d'haver permès assolir el coneixement del conjunt de la realitat cognoscible. Ni tan sols s'hi presentarà una antropologia completa, sinó que s'hi reproduiran els aspectes psicològics, sobre el llenguatge, la raó i la ciència que ja havia avançat en obres anteriors; passant a un abocament de resultats d'una òptica rigorosa per, finalment, fer un salt «*quasi ad precipitium*» vers el tractament de la personalitat jurídica.

Cal remarcar, doncs, que aquesta edició crítica no tan sols s'erigeix com una eina indispensable per a l'estudi de l'obra, sinó que paral·lelament obre una línia d'investigació que, de ben segur, posarà llum sobre moltes de les discussions en què s'embarquen els estudis sobre el pensament de Thomas Hobbes, des dels més clàssics fins als més recents.

ROGER CASTELLANOS I CORBERA

Universitat de Barcelona
rogercastellanos@ub.edu